

Akadēmisko disertāciju tradīcijas: livonieša Johana Fontina filozofiskā disertācija Jaunā gada priekšvakarā Grifu akadēmijā.

Laura Kreigere-Liepiņa, LU Bibliotēkas eksperte.

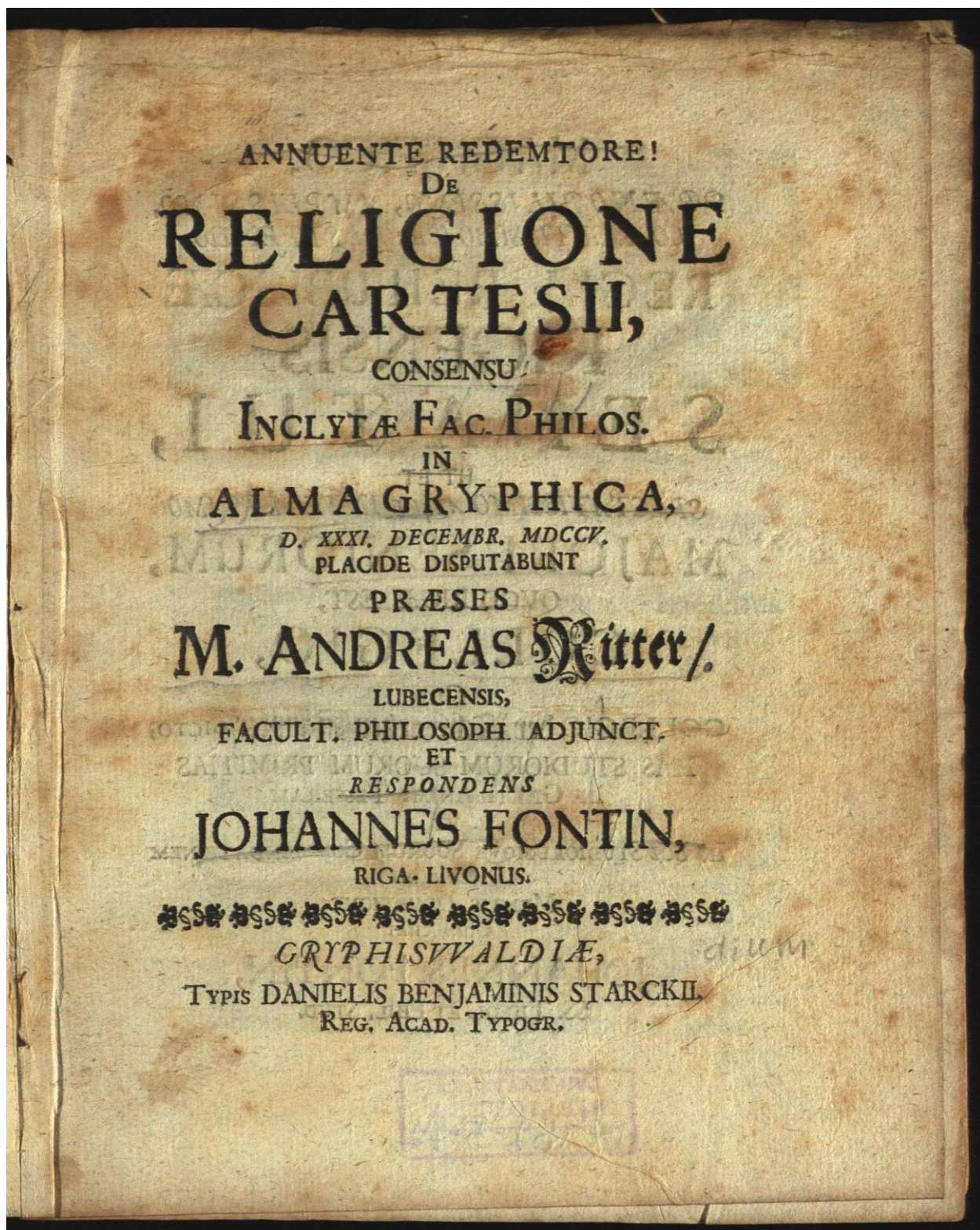
Dzirdot vārdu disertācija, visticamāk, prātā nāk doma par apjomīgu, zinātniski izstrādātu darbu, kas kalpo par pamatu zinātniskā grāda iegūšanai un rakstīts datorrakstā vai senāk mašīnrakstā, vai vēl senāk – rokrakstā.

Tomēr, atskatoties uz disertāciju vēsturi pirms 200 gadiem un vairāk, iezīmējas citas tradīcijas un vērtības. Lai iegūtu kāroto zinātnisko grādu kādā nozarē, studentam bija jāprot disertācijas tekstu deklamēt gluži kā teātrī, demonstrējot izcilas prasmes oratormākslā un retorikā. Disertācijas bieži tika drukātas akadēmiju vai universitāšu tipogrāfijās. Zināms, ka disertāciju teksti tika nodrukāti pirms studenta aizstāvības runas, lai klausītāji varētu iepazīties ar to saturu. Šādas disertācijas mūsdienā pētnieki sauc par **agro jauno laiku akadēmiskajām disertācijām** (angļu val. – early modern dissertations), kuru sacerēšana un publicēšana kā atsevišķs literārs žanrs bija plaši izplatīta 17. un 18. gadsimtā. Disertācijas tika izstrādātas profesora un studenta kopīgajā darbā, kas bija sena akadēmiska tradīcija augstākajās mācību iestādēs. Tas bija laiks, kad no kariem nogurušajā Eiropā parādījās interese par visu jauno un neparasto, notika ģeogrāfiski un zinātniski atklājumi. Gaisā virmoja humānisma idejas un apgaismības laikmeta jaunie strāvājumi, kuru atbalsis atspoguļojās studentu disertācijās. Lai novatoriskā tematika taptu pēc iespējas tālāk un plašāk sadzirdēta, šos intelektuālos tekstus nodrukāja, iztirzāja (disputatio un dissertatio – no latīņu valodas, iztirzāšana, diskutēšana, argumentēšana) publiskos disputos un izplatīja. Par disputiem biežāk sauca publiskas uzstāšanās, tomēr par terminiem “disputis” un “disertācija” nav vienprātības pētnieku vidū.

Vizuāli un saturiski disertācijas raksturo iespaiddarbi, kas sacerēti 20-60 lpp. apjomā, (mēdz būt arī apjomīgāki darbi), kvarto formātā (4to; 18x14 cm), kur titullapā redzams disertācijas nosaukums jeb tēma, zinātniskā vadītāja / prezidenta (lat. **praeses**) un studējošā / respondenta (lat. **respondens**) vārds. Titullapas augšējo daļu nereti rotāja moto vai kāda spārnota frāze latīņu valodā. Pēc ziņām titullapā varēja nojaust zinātnes jomu, kurā darbs tika izstrādāts. Disertācijas visbiežāk tika sacerētas tā laika zinātnes valodā – latīņu valodā, un nereti darbos tika ietverti citāti vācu, grieķu un senebreju valodā.

Latvijas Universitātes Bibliotēka glabā samērā daudz akadēmisko disertāciju, kas iespiestas laikposmā no 17.–19. gadsimtam, un senāk atradušās Latvijas Universitātes profesoru privātkolekcijās vai vēsturiskajos institūciju krājumos. Latvijas Universitātes Bibliotēkā atrodami skaitliski daudzi Tērbatas (mūsd. Tartu) izdevumi. Tērbatas Universitāte bija ievērojams zinātnes centrs Baltijā, kur 17. un 18. gadsimtā studēja daudzi no tagadējās Latvijas teritorijas, īpaši no Rīgas. Ziņas par studenta piederību kādai vietai parasti atspoguļojās titullapā (piemēram, Livonus-livonietis; Rigensis-rīdzinieks). Bibliotēkā ir nonākušas arī Berlīnes, Halles, Leipcigas, Getingenes, Frankfurtes un citas Vācijā un Rietumeiropas pilsētās drukātās disertācijas.

Kāda no daudzajām Vācijā aizstāvētajām un iespiestajām disertācijām, kas glabājas Latvijas Universitātes Bibliotēkas grāmatu krātuvē, ir īpaša ar to, ka dziļāk ielūkojoties darba saturā, ir iespējams izvērtēt tās nozīmi Latvijas Baznīcas un kultūras vēsturē.

Fontin Johannes. De religione Cartesii. Gryphiswaldiae: [1705] (titullapa).

Ziņas par disertācijas autoru atrodamas gan iespieddarba titullapā, gan Rekes un Napjerska leksikonā, kurā apkopota informācija par tā laika Baltijas inteliģences pārstāvjiem. **Johans Fontins** dzimis Roņu salā 1684. gadā, bet vēlāk nonācis Rīgā un mācījies zviedru dibinātajā Rīgas Licejā (Schola Carolina, Lyceum Rigensis). Pēc tam devies uz Vāciju, kur 1704. gadā uzņemts Grifu Akadēmijā jeb Greifsvaldes Akadēmijā (Alma Gryphica – latīņu val.). Fontina darbs “De religione Cartesii” jeb “Par Dekarta filozofiju” tika paredzēts disputam ievērojamās Greifsvaldes Akadēmijas Filozofijas fakultātē 1705. gada 31. decembrī. Par to “strīdēsies” (lat. disputabunt) Lībekas pilsonis, Filozofijas fakultātes adjunkts maģistrs Andreas Ritters, kas ir darba zinātniskais vadītājs jeb prezidents un students – respondents Johans Fontins no Rīgas, Livonijas. Mēs uzzinām, ka filozofijas un teoloģijas studenta Fontina tēma bija Dekarta filozofijas un ideju apcerēšana, kas varēja būt aktuāla arī Rīgas intelektuālajā vidē. Renatus Cartesius jeb Renē Dekarts (1596–1650) bija ievērojams filozofs, jezuīts un Reformācijas pretinieks.

Titullapas otrajā pusē izvietota dedikācija jeb pateicības vārdi (ne visos šīs disertācijas izdevumos tika iespiesta dedikācija), kā var nojaust, jaunā studenta mecenātiem – Rīgas Rātei un ievērojamajai Melngalvju brālības kolēģijai: “... ar pazemīgu prātu pateicībā pasniedz ... šos savu studiju pirmos augļus Johans Fontins”.

467 1665

MAGNIFICO,
PRÆNOBILISSIMO, AMPLISSIMO,
CONSULTISSIMO PERQVE STRENUO
REGIÆ REIPUBLICÆ
RIGENSIS
SENATUI,
UT ET
SPECTATISSIMO ATQVE INTEGERRIMO
MAJORI SENIORUM,
QVOD RIGÆ EST,
COLLEGIO,
CUM
COLLEGIO der Schwarzen Häupter DICTO;
HAS STUDIORUM SUORUM PRIMITIAS
IN GRATI ANIMI TESSERAM
ET
IN SUI STUDIORUMQVE SUORUM COMMENDATIONEM
HUMILLIMA
MENTIS DEVOTIONE
CONSECRAT
JOHANNES FONTIN,
SS. THEOL. ET PHIL. STUD.

LVI ZINĀTNISKĀ
BIBLIOTEKA
A 182-5-72

Fontin Johannes. De religione Cartesii. Gryphiswaldiae: [1705] (titullapas otrā puse – dedikācija – pateicības vārdi).

Šī akadēmiskā disertācija nebija noslēguma darbs, bet, visticamāk, kāds mācību uzdevums ceļā uz zinātniskā grāda iegūšanu. Vispārpieņemta prakse bija arī tāda, ka īstais darba autors bija prezidents, bet audzēknis – respondents mācījās deklamēt sacerēto tekstu un runāt par to. Arī dedikācijas rindās minēts, ka pasniegti tiek pirmie augļi – primitiae (latīņu val.).

Tas, ka Johans Fontins tika uzņemts izcilajā Greifsvaldes Universitātē un Rīgas mecenāti nodrošināja viņam šo iespēju, apliecina viņa izcilo sagatavotību Rīgas Licejā. Spējīgākos stipendiātus sūtīja uz Vācijas pilsētām, protestantu universitātēm, lai tie skolotos jurisprudencē, teoloģijā, medicīnā, kuras bija tās jomas Rīgā, kurās mācīti vīri bija ļoti vajadzīgi. Stipendiju iegūšana uzlika arī saistības, proti, pēc studiju beigām jaunajiem un izglītotajiem cilvēkiem bija jādarbojas valsts dienestā, kā to īstenoja arī Fontins, atgriezies no Greifsvaldes. 1715. gadā viņš kļuva par Lielvārdes (Lennewaden) baznīcas mācītāju, turpmāk darbojies Rīgā 1725. gadā kā diakons Rīgas Domā un 1736. gadā bijis arhidiakons Svētā Pētera baznīcā. Miris 1737. gadā.

Tipiska akadēmisko disertāciju sastāvdaļa bija veltījuma dzejoļu publicēšana disertācijas beigās. Tos sacerēja studiju draugi, pasniedzēji un zinātniskais vadītājs – prezidents. Arī šī disertācija nav izņēmums, kad Fontinu ar nozīmīgo notikumu sveic prezidents Andreas Ritters, studiju biedri: filozofs un teologs Gotlībs Šelgvigs (Schelgwig), vēlāk bibliotekārs un profesors Dancigā, zviedru teologs Andreas Balds (Båld) un livonietis no Rēveles Zaharijs Grinvalds (Grünwaldt), vēlot, lai dievi dāvā pelnītos augļus.

Šobrīd aktīvi notiek Rīgā iespiesto Rīgas Domskolā un Rīgas Akadēmiskajā ģimnāzijā sacerēto disertāciju izpēte. Tomēr Latvijas atmiņas institūcijas glabā vēl vairākus simtus akadēmisko disertāciju, kas izdotas arī citās Rietumeiropas lielajās pilsētās un vēstī par zināmu tā laika akadēmisku tradīciju. Turklāt daudzu disertāciju autori un studenti ir bijuši Livonijas un Rīgas iedzīvotāji, kuru biogrāfijas un akadēmiskais ceļš būtu padziļinātas izpētes vērts.*

(*Raksts publicēts 20.12.2023.)

Izmantotā literatūra:

1. Berga, Renāte, Hermanis Samsons un Rīgas Akadēmiskās ģimnāzijas disertācijas, *Antiquitas viva. Studia Classica*. 5, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 162.–170. lpp.
2. Recke, Johann Friedrich von Napierky, Karl Eduard. *Das Allgemeine Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Mitau: J.F. Steffenhagen und Sohn., 1827, I sēj., 595. lpp.
3. Stradiņš, Jānis. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 134.–150. lpp.